

Михайло КЛАПКІВ

ОСОБЛИВОСТІ СИСТЕМ СТРАХУВАННЯ ЕКСПОРТНИХ КРЕДИТІВ В КРАЇНАХ ЄС

Резюме. Проаналізовано роль і значення страхування експортних кредитів у сучасних економічних умовах. Показано діяльність приватних, публічно-правових і державних гарантійних систем у деяких країнах та форми державного втручання. Різноманітність цих систем вказує на необхідність приділяти більше уваги організації гарантійних систем в Україні.

Ключові слова: страхування кредиту, міжнародна торгівля, гарантійна система, експортний кредит, торгові ризики, неторгові ризики, тариф, страхові внески, страхова компанія.

Страхування експортних кредитів як особлива форма забезпечення кредиторської заборгованості бере свої витoki ще з XIX ст., від часу поживлення міжнародних економічних і торговельних відносин. Однак цьому процесові загрожують понад 50 різноманітних ризиків, від яких експортер потребує захисту з боку спеціалізованих гарантійних систем [4, 71]. Тому страхування (гарантування) експортних кредитів є могутнім засобом реалізації проєкспортної політики кожної країни. Маючи страхове забезпечення, експортери рішучіше входять у ті сектори світового ринку, котрі характерні підвищеним ризиком. З іншого боку, експортери, користуючись підтримкою страхових товариств, мають більше можливостей для отримання кредитів.

Причини настання неплатоспроможності клієнта у сфері зовнішньоторгових відносин можуть бути різного походження і характеру, однак здебільшого вони проявляються як випадкові події, котрим властиві ознаки ризику. Зарубіжна страхова теорія і практика вже протягом кількох десятиліть застосовують умовний поділ цих ризиків на торгові та – як на їх протилежність і одночасно доповнення – неторгові. Такий поділ мотивований тим, що всі ризики у більшій чи меншій мірі генеруються у зв'язку з веденням торгової діяльності.

Національні системи страхування експортних кредитів хоч і побудовані на однаковій теоретичній базі, все ж відрізняються між собою як організаційними основами, так і способами надання страхових гарантій. В одних країнах діяльність цього типу покладена на спеціальні державні органи (Великобританія, Японія), в інших – вона довірена окремим приватним товариствам, котрі діють на правах ексклюзивних мандаторів держави (Австрія, Нідерланди, ФРН, Швейцарія), в деяких вона є домінуючою публічно-правових установ (Італія) чи об'єднань приватних установ (США) [10, 6]. Короткий огляд діяльності деяких з цих установ і національних систем експортного страхування заслуговує на особливу увагу.

У **Великобританії** основною установою із страхування експортних кредитів є державна спеціалізована страхова компанія – Департамент гарантій експортних кредитів (Export Credits Guarantee Department). Вона була створена у 1919 р. на базі організованої англійськими банками ще у 1916 р. спеціальної воєнної страхової організації “War Risk Insurance Office” для захисту англійських морських транспортів від втрат, завданих німецькими торпедними атаками. У мирний час метою Департаменту стало стимулювання експорту британських виробів в основному у східні країни шляхом надання страхових гарантій британським експортерам. Департамент функціонує самостійно, але організаційно підпорядковується Міністерству торгівлі та промисловості. Він надає послуги на принципі безприбутковості, виходячи лише з економічної доцільності страхових операцій. Контрагентом Департаменту може бути будь-яка британська фірма, котра займається експортом товарів чи інвестиційних засобів терміном до 5 - ти років.

Об'єктом страхування також можуть бути закордонні інвестиції від ризиків націоналізації, війн, неперерахування валюти та ін. Департамент надає більше двадцяти видів гарантій. Серед них суттєво вирізняється так звана “загальна гарантія”, котра має характер авансу, тобто поліс відкриває для даного експортера певну гарантійну квоту з відповідним

розподілом за країнами, з котрими експортер торгує. Час дії полісу, чи страховий період становить, як правило, один рік. Значну частину (до 20%) британського експорту страхують на умовах саме “загальних гарантій”, якими передбачено широкий страховий захист від багатьох ризиків.

Департамент страхує не тільки кредити за експортними операціями на продаж товарів, а й кредити з надання послуг британськими фірмами. Для цієї мети він нагромадив дані про 350 тисяч покупців продукції англійських експортерів, що дає змогу майже індивідуально підходити до вирішення питань про страхування експортних кредитів у кожному конкретному випадку, з кожним клієнтом.

Система страхування експортних кредитів Великобританії доповнюється діяльністю ряду приватних страхових компаній, таких як “Trade Indemnity Company (TIC)”, “Lloyd’s of London” і “Pan Financial Insurance Company Ltd”. Згадані товариства характерні тим, що останнім часом беруть на страхування також політичні ризики, за винятком ризиків війни між країнами експортера та імпортера. TIC – лідер британського страхового ринку – може пропонувати паушальне покриття ризиків експортерам зі щорічним товарооборотом понад 2 млн. фунтів стерлінгів. “Lloyd of London” і “Pan Financial Insurance Company Ltd”, крім британських експортерів, обслуговують закордонних експортерів. Поряд із покриттям політичних ризиків неплатоспроможності, Ллойд пропонує страхування банківських гарантій, лізингових операцій і фінансових кредитів банків та інвесторів. Свої страхові операції Ллойд проводить тільки через довірених маклерів (брокерів). “Власну участь” страхувальника Ллойд визначає на рівні 10 відсотків.

У Франції державною політикою в галузі страхування експортних кредитів управляє міжгалузєва комісія, так звана Комісія з кредитних гарантій (“Komission de Carantie et du Credit an Commerce Exterieur”). Втілює цю політику в життя страхове товариство. Відповідно до характеру наявних ризиків товариство застосовує різні умови та види полісів. Так, для короткотермінових комерційних ризиків застосовують оборотні поліси: “глобальні” або “абонентні”. Сфера їх застосування обмежується визначеним переліком країн і призначена головним чином для безперервного обслуговування експортерів споживчих товарів (сировини або напівфабрикатів). Умовами такого полісу передбачено, зокрема, що страхова відповідальність для одного боржника за неторговим ризиком може бути тільки втричі більшою за відповідальність за торговим ризиком. Товариство пропонує своїм клієнтам аж п’ять видів оборотних полісів:

- поліси GCP (Globale Commercial Politique);
- поліси ACS (Assurance Credit Simplife);
- поліси PCT (Politique Catastrofique Transfert);
- поліси BE (Polisce Clobale Biens d dEquipment);
- поліси EA (Police dAbonnement Biens dEquipment).

Поліс типу GCP надає страховий захист кредиторам і виробникам у тих випадках, коли втрати є наслідком некорисних рішень французького уряду або невиконанням зобов’язань державною установою-покупцем. Страховий внесок платять раз на місяць на підставі товарного обороту за попередній місяць. Страховий тариф розраховують окремо для торгового й окремо для неторгового ризику. Він також враховує обсяг торгового обороту, вид товару, політичну та економічну ситуацію в країні імпортера, умови розрахунків.

Поліс типу ACS призначений для тих експортерів, які раніше не користувалися послугами COFACE, а їх оборот не перевищував одного млн. франків. Він покриває тільки ризик неповернення кредиту. Такі ризики з 1990 р. COFACE перестраховує на приватному страховому ринку вже без участі держави [7, 179]. З цього часу також стало можливим страхування політичних ризиків, але тільки за кредитами, які надають країни Європейського Співтовариства.

За допомогою полісу PCT експортери можуть застрахувати політичний ризик приватного покупця.

Поліси BE і EA застосовують при експорті виробів легкої промисловості, серійних виробів, машин і обладнання на умовах кредиту до трьох років. Страхова відповідальність поширюється на ризик кредиту та виробництва.

Банківські кредити, які надають покупцям на термін до трьох років, теж страхують за допомогою оборотних полісів, що називаються “глобальними”. Якщо ж кредити надають на термін, який перевищує п’ять років, то COFACE видає банкам індивідуальні поліси. Також окремими індивідуальними полісами оформляють угоди про страхування інвестиційних кредитів (машини, обладнання). У випадку застосування індивідуальних полісів страхові

тарифи поставлені у більшу залежність від вартості кредитної операції. Першу частину страхового внеску платять у момент подання заяви на страхування, тому він має назву "реєстраційного" внеску. Наступні оплати здійснюють щоразу, як тільки укладають черговий договір страхування. Страхові тарифи диференційовані у значному діапазоні. Так, при страхуванні п'ятирічного кредиту тариф може коливатися від 0,6 до 7,1 відсотка [6, 50].

З 1990 р. COFACE застосовує окремий поліс, розроблений разом із націоналізованою після війни SFAC, яка тепер в основному обслуговує французьких страхувальників кредитів на внутрішньому ринку. У 1992 р. COFACE створила спільну систему інформації і співпраці – мережу Credit Alliance. Ця система об'єднує закордонні філії COFACE та ряд страховиків із 22 країн світу. Разом з провідною французькою фірмою, яка спеціалізується на економічній розвідці, COFACE керує подібними фірмами у 46 країнах світу, утворивши мережу Info - Alliance. Таким чином, COFACE працює, здебільшого, у таких трьох напрямках:

- на власну відповідальність страхує від торгових ризиків короткотермінові кредити (до 180 днів), які надають будь-кому у світі. Від політичних ризиків страхує експортні контракти, не триваліші від трьох років, але лише на ті країни, які входять до ОЕСР (за винятком Туреччини);
- від імені й за рахунок уряду страхує експортні кредити від неторгових ризиків, незалежно від терміну кредиту;
- збирає і нагромаджує економічну інформацію про закордонних імпортерів.

Згідно з оцінкою COFACE, Україна перебуває у шостій категорії боржників, тому страхові тарифи досить високі, що, у свою чергу, робить французькі комерційні кредити дорогими [1, 68].

Іншим солідним французьким страховим товариством, яке обслуговує експортерів, є "Pool d'Assurance des Risques Internationaux Speciaux" (P.A.R.I.S). Особливість пулу – надання послуг не лише французьким, а й закордонним експортерам у сфері страхування тільки політичних ризиків без визначення " власної участі " страхувальників [8, 45].

У **Німеччині** система страхування експортних кредитів сформувалася, як і в інших провідних країнах, теж після Першої світової війни. Протягом кількох десятиліть страхування експортних кредитів від усіх ризиків у Німеччині здійснювали спочатку тільки через "Гермес", а вже з 1969 р. – також через новостворене товариство "Deutsche Revisions und Treuband A.G" (Довіра), яке активно співпрацює з "Гермесом". "Довіра" виступає насамперед як специфічне довірче товариство в галузі розвитку і забезпечення експорту. Тобто, безпосередній контакт з контрагентами здійснює тільки "Гермес", який отримує та аналізує пропозиції клієнтів, а також приймає рішення щодо укладення договорів страхування, але тільки у тих випадках, коли обсяг страхової відповідальності не перевищує двох мільйонів німецьких марок. Свої рішення він формує на основі рекомендації, наданої Міжміністерським Комітетом до справ експортних гарантій. Рішення про страхування експортних контрактів на суму, вищу від двох мільйонів марок, приймає Федеральне міністерство економіки за згодою Міжміністерського Комітету. До складу цього Комітету входять представники Міністерства економіки, Міністерства фінансів та Міністерства закордонних справ. З дорадчими правами до нього входять також представники Федерального банку "Bundesbank", "Kreditanstalt für Wiederaufbau" (KfW) та "Ausfuhrkredit - Gesellschaft" (AKG), а також численні експерти з різних галузей господарської діяльності. Функцію попередньої оцінки ризику зовнішньоекономічної операції також здійснює тепер дочірня фірма "Hermes - Kredit Service GmbH & Co" [9, 44].

У практиці німецького страхування ризиків зовнішньоекономічних операцій увесь процес умовно поділяється на таких два етапи:

- а) страхування виробничих ризиків перед поставкою товару;
- б) страхування ризиків після відправки товару, що і називаються " кредитними ".

Нова система розрахунку страхових внесків, введена з 1 червня 1994 р., побудована на врахуванні чотирьох чинників: категорії країни (встановлено 5 категорій країн), правового статусу покупця-боржника (публічний, приватний чи приватний і з банківськими гарантіями), типу страхування (ризик виробництва чи ризик кредиту), величини застрахованого кредиту та порядку його погашення.

Поділ зарубіжних країн на категорії встановлено згідно із загальними правилами на основі комплексної оцінки їх банітету:

- категорія 1 – це країни найменшого ризику (члени ОЕСР без Туреччини та Мексики);
- категорія 2 – це країни з порівняно низьким рівнем політичного ризику, які не мають досвіду в сфері регулювання довготермінових розрахунків;

- категорія 3 – це країни із середнім рівнем політичного ризику, передусім країни, що розвиваються, без виразних симптомів розрахункових затруднень;
- категорія 4 – це країни з підвищеним політичним ризиком та очікуваними у майбутньому труднощами в розрахунках;
- категорія 5 – це країни зі значним ризиком, для яких не рекомендується страхування середньо- та довготермінових кредитів.

Система страхування експортних кредитів, подібна до тих, які успішно функціонують у провідних європейських країнах, в Україні, на жаль, поки що не створена. Відсутність цілісної системи фінансування і страхування експорту в Україні спеціалісти розглядають у ряді важливих перешкод зростання експорту та взаємної торгівлі, яка проявляється на найвищому національному рівні [3, 25]. Страхування експортних операцій, які виконують українські учасники зовнішньоекономічних відносин у формі короткотермінових товарних кредитів, мають право здійснювати лише ті страхові компанії, які діють на страховому ринку України і мають відповідну ліцензію. Такий порядок діє при страховому обслуговуванні комерційних, економічних (торгових) ризиків. Враховуючи значну участь у зовнішньоекономічних відносинах політичного чинника, ст. 15 Закону України “Про зовнішньоекономічну діяльність” від 16 квітня 1991 р. страхування таких ризиків передбачено передати спеціалізованому страховому акціонерному товариству, контрольний пакет акцій якого мав би належати уряду України. Але лише Постановою Кабінету Міністрів України № 1280 від 17 серпня 1998 р. “Про впровадження механізму страхування експортних та кредитних ризиків” були визначені підстави функціонування такого спеціалізованого фінансового формування, діяльність якого спрямована на страхування зарубіжних інвестицій, котрі видають під урядові гарантії. Це формування створене як “Фонд страхових гарантій “Ексімстрах”. Фонд формується відповідно до ст. 32 Закону України “Про страхування” шляхом добровільного об’єднання страховиків. За попередньою оцінкою спеціалістів, новостворений Фонд з огляду на ряд методологічних недоліків, допущених при його організації, мабуть, не зможе зайняти на українському страховому ринку визначене йому місце [5, 3].

Відповідно іноземні кредитні лінії, відкриті для українських підприємств, поки що обслуговують іноземні страхові компанії: “Гермес” – німецька, Ексімбанк США – американська і КОФАК – французька. На думку страхових спеціалістів, такий підхід іноземних кредиторів до страхування неповернення кредиту та інших комерційних ризиків – у руслі поширеної світової практики, згідно з якою іноземні інвестори надають перевагу в цьому страхуванні своїм же страховикам, сподіваючись на їх вищі фінансові та технологічні можливості [2, 8].

Література

1. Барановський О. І. Інвестиційна безпека // Фінанси України. – 1998. – № 9. – С. 68 – 70.
2. Зубарев В’ячеслав. Проблеми страхування експортно-імпортних ризиків // Финансовые услуги. – 1998. – № 7. – С. 8 – 9.
3. Полунов Юрій. Фінансування та страхування експорту в Україні // Банківська справа. – 1997. – С. 24 – 26.
4. Рыков А. Б. Страхование экспортных кредитов и внешнеторговая экспансия стран ЕЭС // Финансы СССР. – 1984. – № 4. – С. 71 – 73.
5. Хорин Леонид. Страхование зарубежных инвестиций – дорога к храму или на эшафот // Україна-BUSINESS. 1998. – № 37. – С. 3.
6. Bednarczyk Teresa. Kredytowanie i ubezpieczenie eksportu we Francji // Wiadomosci Ubezpieczeniowe. – 1999. – № 5,6. – С. 49 – 54.
7. Ceck Hans - Ulrich. Frankreich: Neue Exportversicherung von Bedeutung auch für deutsche Unternehmen? // Versicherungswirtschaft. – 1991. – № 3. – С. 179, 180.
8. König Barbara. Private Exportkreditversicherung in Europa // Versicherungswirtschaft. – 1993. – № 1. – С. 44 – 47.
9. Milewski Piotr. Ubezpieczenia finansowe i gwarancje ubezpieczeniowe w REN // Wiadomosci Ubezpieczeniowe. – 1998. – № 11,12. – С. 43 – 46.
10. Niemołko Waldemar. Ubezpieczenie kredytu eksportowego // Wiadomosci Ubezpieczeniowe. – 1968. – № 6. – С. 6.